

změny. Bez toho se sotva může obejít revolucionizující působení výrobních sil.

Plně souhlasíme s vysokým důrazem na faktor kvalifikace; současně se ale domníváme, že autoři příliš jednostranně chápou příslušnou závislost, píší-li, že „technický rozvoj přímo závisí na dosažené kvalifikaci, kdežto technický rozvoj sám na kvalifikaci klade pouze nároky“ (1,53). Ať je již termínem „klásti nároky“ míněno cokoliv, bylo by nesprávné popírat vzájemnou závislost technického rozvoje a kvalifikace, přičemž ze zásadního historického hlediska determinujícím činitelem bude spíše technický rozvoj.

Nebude jistě přehnané, zhodnotíme-li daný výzkum jako zatím nejúspěšnější empirický přínos do krátkodobé historie naší sociologie práce a průmyslu. Míníme to ve srovnání s těmi výzkumy, jejichž výsledky byly již zpracovány a publikovány. Výsledky daného výzkumu by zasluhovaly zpřístupnění pro širší okruh čtenářů, a to v knižním vydání, které by více zdůraznilo analytický aspekt a hlouběji interpretovalo bohatý statistický materiál obsažený v tabulkách a grafech.

Dragoslav Slejška

Cahiers internationaux de sociologie. XII. Année, Vol. 38 a 39, 1965:

Les classes sociales dans le monde d'aujourd'hui

Oba dvojsvazky Cahiers (tj. celý ročník 1965) jsou věnovány referátům z V. kolokvia Sdružení sociologů v Québecu (v Kanadě), konaného od 29. 9. do 4. 10. 1964, doplněným předmluvou G. Gurvitche a dvěma významnými příspěvky Raymonda Arona a H. Lefébvre. Všechny příspěvky se týkají tématu:

Společenské třídy v dnešním světě.
I.

Georges Gurvitch obhajuje svou teorii společenských tříd, jak ji podal v knihách *Le concept des classes sociales de Marx à nos jours* (1954) a *La vocation actuelle de la sociologie* (3. vyd. 1963). Vycházeje v poznání nesmírné komplikovanosti dnešní sociální stratifikace opakuje svou tézi, že i Karel Marx, jakmile přešel od všeobecného schématu obsaženého v Komunistickém manifestu ke konkrétním analýzám historických procesů, rozlišoval více tříd (5–8), označovaných jako frakce nebo podtřídy. Paretovo rozlišování třídy vládnoucí a ovládané problém tříd neřeší, protože k diferenciaci mezi vládnoucími a ovládanými dochází v každém státě uvnitř tříd bez ohledu na jeho třídní rozdělení. Stejně chyby jako Pareto se dopouští i většina amerických sociologů, když rozlišují třídy podle výše příjmů nebo životní úrovně, poněvadž každá třída (i proletariát) je uvnitř stratifikována. A stejné chyby se dopouští i třetí koncepce, rozlišující třídy podle jejich „potřeb“ nebo „způsobu života“. Gurvitch popírá možnost obecné teorie tříd a poukazuje na nutnost rozlišovat společen-

ské třídy pro každý typ industrializované společnosti zvlášť. Společenské třídy jsou historickým jevem vznikajícím teprve s příchodem industrializace, kdežto dřívější stratifikace na kasty, stavy apod. v industrializované společnosti zanikají. Gurvitch se dále brání proti Aronově výtce, že svou teorii vytvořil dříve, než celý problém empiricky prozkoumal. Dokazuje, že jeho teorie pokračuje na linii nastoupené teorií Marxovou, kterou se jen snaží prohloubit novými zkušenostmi.

Raymond Aron: *La classe comme représentation et comme volonté*

Problém tříd je dosud zateňován postranními ideologickými myšlenkami, postojem autorů k třídnímu boji apod. Ve skutečnosti je každá industrializovaná společnost bohatě diferencována podle hierarchie příjmů, povolání a prestiže, ovšem v různém uspořádání, podle povahy její techniky a organizace. Korelace mezi těmito jevy sociální stratifikace je nutno empiricky zjišťovat. Obecně řečeno, je třeba zjišťovat vztahy a korelace mezi třemi druhy proměnných: mezi 1. proměnnými objektivními, hmotnými nebo zvažitelnými (úroveň příjmů, organizace práce), 2. proměnnými subjektivně objektivními (způsob života a myšlení) a 3. proměnnými podstatně subjektivními (vědomí pospolitosti). Tento postup je třeba sledovat nejen u průmyslového dělnictva, ale také u pracovníků v zemědělství a u tzv. starých a nových středních tříd. Toto empirické zkoumání ještě neřeší problém tříd, jde tu pouze o stratifikaci (Geigerovo: Schichtung), která je jakýmsi empirickým úvodem k problému tříd, jenž má zabránit tomu, aby se teorie tříd nevzdálila od sociální skutečnosti. Objektivní pospolitost ve smyslu třídní jednoty není nikdy totální. Technické změny v industriálních společnostech probíhají příliš rychle, než aby umožňovaly stabilizaci způsobů života a hodnot. V tomto smyslu má jediné dělnická třída (v kapitalistických zemích) plnou existenci.

Teorie tříd předpokládá (již u Marxe a de Tocquevilla) vztah třídy k moci. Vyšší třída je zároveň držitelkou moci ve společnosti. S ní neodvratně souvisí majetek a prestiž. Přitom ale držitelé výrobních prostředků (kteří nejsou vždy také jejich vlastníky) nebývají jako takoví držiteli politické moci. Oddělení rolí veřejných a privátních, politických a technických je (na Západě) nepopíratelným faktem.

Francie po druhé světové válce prošla — podobně jako jiné země Západu — rychlým vývojem k industrializaci a urbanizaci, přičemž zemědělství konzervativně zaostávalo. Rychlým růstem obecného blahobytu se dělnictvo (průmyslové) dostalo na úroveň maloburžoazie, nejnižší kádry tvoří převážně dělníci z ciziny. Všecky skupiny obyvatelstva participují na růstu obecného blahobytu (stoupá spotřeba kvalitních potravin, průmyslového zboží i služeb), avšak nestejnou měrou. Rozdíly vznikají nejen krajově, ale i rozrůzněním uvnitř stratifikačních skupin (zejména také dělnictva). Následkem toho hranice mezi jednotlivými třídami jsou stále méně zřetelné.

Například otázku, patří-li malý sedlák, nižší úředník a kvalifikovaný dělník do téže třídy nebo ne, je možno zodpovědět různě, podle toho, jaké kritérium pozorovatel zvolí. Představa třídy jako objektivně dané totality, kterou by sociolog mohl zjišťovat jako hotový fakt, je pouhý mýtus, a je jím tím více, čím rychleji se společnost modernizuje a rozvíjí. Proto je třeba rozlišovat mezi stratifikací (objektivní celky) a mezi zájmovými skupinami (celky, jednajícímí aktivně na scéně politicko-hospodářských rivalit).

Rozdíl mezi stratifikací a třídou si podržel svou aktualitu vzhledem k tomu, že existují dva celky, průmyslové dělnictvo na jedné straně a řídící vrstvy (buržoazie v běžném smyslu) na straně druhé. Zejména ve Francii kde je silná komunistická strana, je průmyslové dělnictvo dosud nejméně vzdáleno představě třídy jako totálního celku. U nejvyšší společenské vrstvy je zájmová roztržitost značná. Techno-byrokracie má ve všech industriálních společnostech veliký vliv na řízení, netvoří však uvědomělou, názorově jednotnou třídu (např. rozpory v otázce zasahování státu do hospodářství, plánování apod.). Společnosti západního typu připouštějí prostřednictvím svých sociálních a politických institucí nejen společenské třídy o sobě (*classes-en-soi*), totalizované jen z hlediska pozorovatele, avšak i třídy pro sebe (*classes-pour-soi*), uvědomělé a aktivní prostřednictvím své politické strany. Sovětský typ společnosti, která je také hierarchicky rozrůzněna, vylučuje organizaci třídy s revolučním posláním a v důsledku toho znesnadňuje, či přímo znemožňuje, aby došlo k sebeuvědomění velkých sociálních celků. Kapitalistická společnost, zbavená nezbytného konsensu, se rozkládá na nepřátelské třídy, společnost sovětského typu na masu a sociální a politickou řídící elitu. Autor dochází k paradoxnímu (jak sám přiznává) závěru, že by se v případě těžké krize západní společnost vrátila k vývoji podle popisu marxistického, kdežto sovětská společnost k vývoji podle popisu „machiavellistického“.

Henri Lefebvre: *Classe et nation depuis le „Manifest“ 1848*

Autor ukazuje, jak Marx nikdy neodděloval ekonomický, politický a sociologický aspekt a jejich historickou podmíněnost. Vždy měl na paměti, že národnostní rozdíly tvoří v každé zemi konkrétní podmínky třídního boje a že je proto třeba užívat v třídním boji rozmanité strategie. Nejen v době vydání Manifestu, ale i v pozdějších dobách byla národnostní otázka úzce spjata s třídním bojem. Proto i Lenin bojoval na dvě strany: proti reformismu, který podržoval mezinárodní dělnické hnutí národnostním zájmům a problémům, i proti levičáctví, které podceňovalo význam národnostních rozdílů. Autor pak ukazuje, jak se tento problém vyvíjel od první světové války do dneška.

Serge Mallet: *La nouvelle classe ouvrière en France*

Nová dělnická třída, jak se vytváří za podmínek industrializace a automatizace, není

revoluční třídou v dřívějším smyslu slova. Jestliže však slovem „revoluční“ rozumíme úsilí podstatně změnit existující sociální vztahy, tj. objektivní podmínky, za nichž nová dělnická třída jedná a pracuje, pak je i dnes avantgardou revolučního a socialistického hnutí. Ve francouzském dělnictvu roste pocit odpovědnosti za celý hospodářský a sociální vývoj společnosti. Dnešní dělnictvo se nespojuje bojem o vyšší mzdy, nýbrž účastní se konfliktů s techno-byrokratickou strukturou při řízení hospodářství. Moderní technika poskytuje organizované dělnické třídě mnohem účinnější prostředky nátlaku, než tomu bylo dříve. K dnešní kvalifikaci patří nejen úzká specializace, ale též všeobecný rozhled. Rozdíl mezi fyzickou a duševní prací se zmenšují a podle toho se mění i požadavky dělnictva. Také stávky mění svůj charakter. Jsou organizovány odbory, které musí brát v úvahu celou hospodářskou situaci.

II.

F. Dumont: *La représentation idéologique des classes au Canada française*

Autor vychází v Lefebvra rozlišování vědomí, psychiky a ideologie třídy. V Kanadě je třídní boj komplikován postavením francouzské menšiny. V devatenáctém století převládala u kanadského dělnictva ideologie agrární, namířená proti městskému průmyslovému kapitalismu, představovanému anglosaskou většinou. Odborové hnutí je dosud převážně nacionalistické a katolické. Nacionalismus dělnické třídy francouzského původu vzrůstá (Francouz — proletář).

III. Afrique noire

G. Balandier: *Problématique des classes sociales en Afrique noire*

ukazuje, jak je obtížné aplikovat koncepci společenských tříd na černou Afriku, protože v těchto zemích probíhá rýný hospodářská a sociální rekonstrukce, závislá jednak na ekonomických vlivech z vnějška, jednak na přežívání komplikovaných sociálních systémů z minulosti. Sami Afričané se diferencují podle jiných kritérií: tradicionalisté proti modernistům, venkov proti průmyslovým městům. Přitom nutno rozlišovat prvky pocházející z doby předkoloniální, koloniální a dekoloniální. Přežívají tu dosud klanové společnosti, málo diferencované podle věku a pohlaví, v některých státech podle pevně ohraničených kast. Existují a vzájemně si konkurují hierarchie etnické, funkcionální, strukturální, politickoadministrativní, náboženské i klanové. Schematicky lze rozlišovat tyto stupně stratifikace, vzniklé v době koloniální: 1. držitelé koloniální moci, 2. agenti pozápádnictví (učitelé, kněží apod.), 3. bohatí plantážníci, 4. obchodníci a malí podnikatelé, 5. dělníci, organizovaní nebo neorganizovaní. Konflikty, k nimž dochází po roce 1960, vznikají oživením starých antagonismů a bojem o moc uvnitř vládnoucích skupin. Třídní vědomí teprve vzniká, mezinárodní solidarita se vztahuje spíše k „proletářským státům“ než k třídám uvnitř států.

IV. Pays du Maghreb

Kromě všeobecné studie o třídách v arabských státech od J. Bergea, v níž se poukazuje zejména na důležitost inteligence, která do těchto zemí přináší ideologii tříd v boji proti tradicím Islámu, jsou tu tři studie speciální, dvě o Tunisku, jedna o Alžíru.

V. Izrael

VI. Suisse, Italie, Allemagne, Belgique

Z pěti referátů tohoto oddílu (dva se týkají Švýcarska) je pro nás nejzajímavější referát kolínského profesora Königa o (Západním) Německu:

René König: *Les nouvelles classes moyennes en Allemagne*

Máme-li porozumět dnešní sociální struktuře komplexní industriální společnosti, je nutné sledovat, z čeho vznikla. Pro Německo to znamená, že nelze vycházet od tak zvaného nultého bodu (od roku 1945), nýbrž od začátku dvacátého století. Všude přezívají z minulosti ideje, šířené výchovou a propagandou, zejména v industriálních společnostech, které převzaly starý byrokratický aparát. Na Německu lze nejlépe prokázat, že materiální infrastruktura není rozhodující. Německo porážkou ztratilo továrny, celý systém transportu atd., avšak proto, že nezmizely ideje, které umožňují konstruovat stroje, ani organizace vztahující se k aplikaci těchto idejí, neznamenaly demontáž továren a destrukce materiálu žádnou ztrátu. Naopak, demontáž tohoto druhu se stala dokonce z hlediska celospolečenského velmi užitečné, protože umožnily totální rekonstrukci výrobního systému. Úbytek obyvatelstva v zemědělství, který začal již na počátku dvacátého století, zabránil tomu, aby se z Německa po roce 1945 stal agrární stát, jak se mnohde předpokládalo. Nacistická představa o návratu k půdě se ukázala zcela iluzorní. Nenastalo také předpokládané zjednodušení sociální struktury industriální společnosti. Nenastala ani pesimistická předvídání všeobecná proletarizace, ani optimistická utopie o všeobecném blahobytu. Daleko realističtější se ukázala idea nivelizace směrem ke středu společnosti, v Německu hodně rozšířená teorie o „niveleerte Mittelstandsgesellschaft“. Avšak i toto je pouhá ideologie. Ve skutečnosti nedošlo v industriálních společnostech k zjednodušení a nivelizaci, nýbrž naopak k větší komplikovanosti sociálního rozvrstvení, než jaká existovala v devatenáctém století.

V Německu před nacistickou érou byla na vrcholu společnosti feudálně junkerská třída, která se nedovedla přizpůsobit potřebám industriální kapitalistické civilizace. Autor souhlasí s Dahrendorfovou tezí o naprosté kapitulaci německých elit a jejich zničení v nacismu, kdy elitu nahradili hochštapleré bez kulturních tradic. Dnešní noví boháči nevytvářejí svůj vlastní životní styl a přizpůsobují se životnímu stylu středních tříd. Stávají se bezvýznamnou minoritou, která může hrát určitou roli jedině vzhledem k svým mezinárodním stykům. Hlavní společenskou tří-

dou se takto stává střední třída, která je bohatě diferencovaná. Také dělnická třída se v Německu diferencuje, přičemž kvalifikovaní dělníci se dostávají na úroveň středních tříd. Počet nekvalifikovaných dělníků se zmenšuje a je doplňován zaměstnáváním dělníků z ciziny. Je mezi nimi také hodně uprchlíků z východních zemí, avšak většina z nich, zejména mladých, se rychle přizpůsobuje. U kvalifikovaných dělníků se zmenšuje význam fyzické práce, která je nahrazována činností intelektuální a morální, vyžadující nových kvalit, jako je přesnost, soustředění, porozumění komplikovaným technickým procesům atd. Na druhé straně se práce velké části tzv. zaměstnanců (employés) pod vlivem automatizace podstatně zjednodušuje, takže kvalifikovaní dělníci potřebují vyšší školení než některé kategorie zaměstnanců.

Počet zaměstnanců v poměru k počtu dělníků stále vzrůstá (v roce 1882 připadal 1 zaměstnanec na 21 dělníků, v roce 1958 1 na 2,5). Přitom je vrstva zaměstnanců nejvíce diferencovaná, a to nejen platově, ale především podle účasti na rozhodování, od stenotypistek až po manažery, kteří mají daleko větší účast na rozhodování než vlastníci podniků. Moderní technika umožnila demokratickým státům poskytovat všem lidem základní životní standard, a také nerovnosti šancí při vstupu do života se zmenšují (např. daňovou progresi). Avšak rovnost materiálních podmínek nemá vliv na různost intelektuální, emotivní a kulturní. Ani to, že většina lidí dnes pracuje za mzdu, neznamená ještě nivelizaci. Veliká diferenciacie středních vrstev vzrůstá zejména tím, jak v životě lidí přibývá volného času: diferencují se zájmy, četba, návštěva divadel a jiných kulturních podniků, cestování, společenský život (návštěvy), spolková činnost i styl konzumu materiálních statků. Mění se nejen materiální podmínky života, ale i hodnoty, neznámé dřívější buržoazii. Kultura sama se mění, a tím i vědomí lidí, směřující k další diferenciaci. Tento vývoj začal již na konci devatenáctého století, avšak od roku 1945 se podstatně zrychluje.

VII. *Amérique latine*. Obsahuje dvě studie týkající se Mexika a Brazílie.

VIII. Yougoslavie — Pologne.

Ze tří referátů, týkajících se socialistických států, z nichž dva se zabývají Jugoslávií a jeden Polskem, si všimněme referátu polského:

Jan Sczepański: *Les classes sociales de la société polonaise contemporaine*

Nové principy stratifikace vyplývají z těchto změn sociálního režimu: 1. socializované a planifikované hospodářství, 2. rozhodující role politických institucí, 3. systém hodnot a motivací, který modifikuje aspirace jednotlivců a skupin, stejně jako kritéria prestiže, tj. kritéria společenské nadřazenosti a podřazenosti. Přitom však ještě přezívají zbytky tříd z kapitalismu a feudalismu. Před